

MUZEE ȘI ARHEOLOGIE - PERSPECTIVA UNUI ARHEOLOG

Adina BORONEANȚ

Articolul de față nu își propune să găsească o soluție la întrebarea cum ar trebui să fie reprezentată arheologia în muzee. El încearcă doar să atragă atenția asupra unor probleme majore care apar în expozițiile arheologice și să prezinte atât frustrările arheologului, cât și ale publicului în fața unor astfel de expoziții.

Rădăcinile problemei se regăsesc în percepția diferită a acestora asupra unor probleme precum importanța materialului arheologic, coerența „ipotezelor” din spatele lui, justificarea arheologiei ca știință și justificarea existenței muzeelor.

De aceea, să pornim dezbateră cu începutul:

Ce este Arheologia?

„Arheologia se referă la Fapte. Dacă vrei Adevărul mergi alături la departamentul de Filozofie” (profesorul Indiana Jones, dialog din filmul *Indiana Jones*)

Majoritatea arheologilor își petrec viața strângând obiecte pe care mulți le-ar considera ne semnificative, dacă nu chiar urâte: pietricele, fragmente ceramice minuscul, fragmente de os etc. Astfel de lucruri nu ar reține atenția vizitatorilor muzeelor pentru mai mult de câteva secunde, iar atunci nu ar fi cu admirație ci mai degrabă cu dispreț sau neîncredere. Dar pentru cel care le-a descoperit, adică pentru arheolog, ele sunt punctul în care începe discuția despre trecut. Întrebări ca „ce înseamnă toate astea”, „ce putem spune despre trecut pornind de la obiectele astea”, „de ce s-a întâmplat ceea ce s-a întâmplat” sunt printre primele care apar. Sunt apoi altele mai dificile: „ce rost are

să cercetăm trecutul”, „ce putem spune despre oamenii care au făcut obiectele astea”, „are cunoașterea trecutului vreă importanță pentru prezent”, „ce ne interesează cu adevărat despre trecut și cât putem afla”¹.

Această ultimă întrebare este probabil cea care marchează diferența cea mai adâncă între arheolog și omul de pe stradă. Pentru majoritatea oamenilor, arheologul este cineva ca Lara Croft, Indiana Jones, Sydney Fox sau Bibliotecarul, prin asta înțelegând un vânător de comori care acționează în locuri exotice. Puțini realizează însă că arheologia începe de fapt abia acolo unde aventura se sfârșește - cu interpretarea materialului, discuțiile despre semnificația artefactelor, analizele complicate de laborator etc.

Experința i-a învățat pe mulți arheologi că omul de pe stradă nu are răbdare să asculte discuțiile complicate ale arheologilor asupra interpretărilor trecutului. Majoritatea - fără să fie o mare surpriză - ar fi mult mai interesați să vadă măștile de aur descoperite de Schliemann la Troia decât să-i asculte pe arheologi dezbătând, pornind de la ele, organizarea socio-economică și politică în primul mileniu î.Hr. la Tepe-Hissarlik unde au fost găsite aceste măști.²

Cu toate acestea, ar trebui să existe o punte între activitatea reală a arheologilor și ceea ce vrea publicul să vadă. Trebuie să existe o cale de a-l convinge pe omul de pe stradă că înțelegând factorii care au determinat cursul istoriei umanității și natura diverselor culturi, apariția anumitor „pattern-uri” poate fi la fel de provocatoare și interesantă ca și goana

1. Robert J. Wenke, *Patterns in prehistory. Humankind's first three million years*, Oxford University Press, Oxford, 1999, p.2-3

2. Idem, p.3

3. Brian Fagan, Archaeology. A brief

introduction. Ninth Edition, Pearson Prentice Hall, 2006, p.205, Fig.9.2

4. Muzeul Național de Istorie din Budapesta a produs un documentar

excelent având ca subiect cioplirea uneltei de piatră și folosirea lor.

Filmul este prezentat în cadrul unei secții (modernizate!!!) de arheologie, la o simplă apăsare de buton...

5. Ne referim cu precădere la muzele de istorie-arheologie dar unele observații sunt de ordin general.

6. Irina Oberländer-Târnoveanu, „Acreditarea Muzeelor”,

Revista muzeelor, 2, 2005, p.98; Legea muzeelor și colecțiilor publice nr. 311/2003

7. A. Zbucnea, „O viziune de marketing privind expozițiile muzeale”, Revista muzeelor, I, 2005, p.81

după comori. Cheia unei astfel de înțelegeri ar fi prezentarea nu numai a descoperirilor arheologice, ci și o versiune simplificată a legilor scrise și nescrise ale arheologiei. Oferindu-le oamenilor mijloacele de înțelegere îi va face să vadă mai bine întreaga cantitate de muncă care se ascunde în spatele cercetării arheologice.

Ceea ce este cel mai greu de conceput pentru mulți oameni este felul în care tot soiul de obiecte ajung să fie îngropate în pământ. În cazul unei expoziții muzeale, acest lucru poate fi prezentată prin câteva informații de bază despre procesele de formare a solului - nu neapărat un text ci, mai bine, o schemă sugestivă (de exemplu, Fig. 1)³ - ar rezolva problema.

Alte întrebări care sunt des puse de nespecialiști vizează „de ce anumite tipuri de artefacte sunt găsite și altele nu”, „de unde știm că lucrurile s-au întâmplat așa cum spunem noi - arheologii”, „de unde știm cât de vechi sunt lucrurile acelea”. În acest context, credem că o parte din expozițiile permanente ale muzeelor de istorie și/sau arheologie sau chiar în cadrul unor expoziții temporare ar trebui să se ocupe de astfel de aspecte, oferind informații de bază asupra: tipurilor de soluri și păstrarea materialelor, analogiile etnografice, arheologia experimentală⁴, metode de datare, etc. Unul dintre cele mai importante caracteristici ale expozițiilor permanente este chiar faptul că sunt permanente și deci nimeni nu trebuie să absoarbă toată informația la o singură vizită. Este în interesul muzeului ca oameni să aprecieze prezentările ca fiind

complexe, educative și interesante; și astfel să continue să vină. Iar aceasta ne aduce la a doua mare întrebare:

Ce este un Muzeu⁵ și care este scopul lui? Ofera oare răspunsuri la întrebări sau este doar o sumă de colecții? Care ar fi nivelul ideal de prezentare a materialului - cel academic sau cel „accesibil maselor”?

*Muzeu – instituția publică de cultură, aflată în folosul societății care colecționează, conservă, cercetează, restaurează, comunică și expune, în scopul cunoașterii, educării și recreării, mărturii materiale și spirituale ale existenței evoluției comunităților umane, precum și ale mediului înconjurător.*⁶

Dar muzeul este mult mai mult decât spune o simplă definiție - numai colecționare și expunere nu implică automat educație - este necesar ca muzeul să impresioneze și influențeze publicul pentru că numai astfel el își îndeplinește cu adevărat funcția⁷.

Anterior anului 1989, expoziția principală din muzele de istorie⁸ viza prezentarea unei serii de evenimente naționale, cu un ușor accent uneori pe descoperiri arheologice de factură locală. Toate expozițiile principale porneau din paleolitic și pe măsură ce „evolua” oamenii parcurgeau neoliticul, epoca bronzului, epoca fierului etc., până în timpurile contemporane. Era o scară generală a evoluției, văzută ca o înșiruire de obiecte, de la piatră la ceramică și obiecte de metal. Era o versiune sărăcită a ceea ce Vasile Pârvan visase în 1921⁹.

Pârvan dorise înființarea unui muzeu național unic cu secții diferite pentru epocile istorice/arheologice, fondarea unui Institut de arheologie, a

unui muzeu etnografic, un muzeu de artă industrială și a mai multor muzee regionale. La momentul respectiv cercetarea arheologică se limita doar la descoperirea de noi situri și culturi, crearea unui repertoriu național, publicare de sinteze pe epoci bine delimitate. Popularizarea (azi 'relații publice'...) juca și ea un rol foarte important.

Dar ceea ce ar fi funcționat perfect acum o sută de ani nu mai poate fi destul în momentul de față și, din păcate, o mare parte de expozițiile arheologice arată exact la fel în ziua de azi (dar mult mai prăfuite...), ca și cu multe decenii în urmă când au fost inaugurate. Noile descoperiri își găsesc greu loc în vitrine în parte din cauza structurii inflexibile a expoziției, în parte din cauza spațiului limitat alocat în sălile muzeelor.

Muzeele, ca și oamenii, se schimbă în timp sau cel puțin așa ar trebui. Expozițiile necesită o îmbunătățire și o adaptare permanentă la noile teorii și metode existente în momentul de față în arheologie, precum și la interesele publicului. Este normal ca vizitatorii să nu mai aibă nici o reacție în fața acelorași oale prăfuite expuse în vitrină! Și, din păcate, asta este ceea ce majoritatea muzeelor au de oferit... Este principalul motiv pentru care expozițiile temporare atrag de departe un număr mai mare de vizitatori, fiind mai 'proaspete și mai moderne'.

Una din chestiunile principale la reorganizarea unei expoziții ar trebuie să fie orientarea tematică și interpretarea materialului și mai puțin cea a unei depășite înșiruirii cronologice de artefacte.

Dar ce este de fapt un *artefact* dincolo de obiectul în sine? Cum arheologia este mult mai mult decât o simplă săpătură în căutare de curiozități, publicul ar trebui să poată vedea dincolo de simpla aparență a obiectelor, ar trebui să vadă alți oameni și să învețe despre comportamentul și viața lor. Arheologia nu este știința lucrurilor îngropate, ci este o știință despre viața oamenilor din timpuri apuse. Nu săpăm doar ca să umplem depozitele muzeelor cu noi și noi obiecte preistorice sau mai noi, ci ca să aflăm cât mai multe despre viața din acele timpuri. Și asta ar trebui să fie unul din primele lucruri pe care să le înțeleagă publicul când intră într-un muzeu.

În al doilea rând, nu numai obiectele ar trebui să se vadă într-un muzeu, ci și ideile și teoriile arheologilor, evident într-o formă simplificată. Ar trebui să se vadă că pot exista mai multe teorii asupra unui singur subiect, că nimeni nu este deținătorul adevărului absolut. Arheologia este o știință a ipotezelor, adevărul nu îl vom ști niciodată, așa cum spunea și Indiana Jones.

Partea bună a unei astfel de abordări ar fi că publicul ar judeca el însuși, ar putea alege între ipotezele prezentate pe cea care i se pare cel mai bine fundamentată, făcând astfel demersul arheologic atractiv, stimulant, dar și educativ în același timp.

Aș îndrăzni să dau un exemplu asupra modului în care lucrurile pot fi prezentate mai atractiv publicului, mai apropiat de ceea ce ne spune materialul arheologic decât ceea ce prezintă majoritatea muzeelor în ziua de azi.

Subiectul? Neolitizarea!¹⁰

8. Vom mai reveni asupra relației istoric - arheologie pe parcursul articolului.
9.V. Pârvan, *Problems of Romanian archaeology. Art and Archaeology*, Londra, 1926; Vasile Boroneanț, *Vasile Pârvan, fondatorul școlii românești de arheologie*, Carpica, 1972, p.7-21

Ceea ce vedem în majoritatea muzeelor este o etichetă inscripționată „Epoca pietrei” și o cronologie urmată de o etichetă cu „Neolitic” și altă periodizare sau o înșiruire de culturi. În epoca pietrei vedem numai pietre (și câteva oase....), dar rar măcar o încercare de a explica cum erau produse sau folosite acele unelte, în timp ce în neolitic vedem numai ceramică...

Ideea pe care o capătă vizitatorii ar putea fi că oamenii preistorici s-au dus la culcare în epoca pietrei și în ziua următoare s-au trezit în plin neolitic... Tot așa, pot presupune pomind de la vitrine că în timp ce în epoca pietrei oamenii duceau o viață grea, cu hrană puțină, petrecându-și tot timpul la vânătoare de mamuți și la cules de fructe de pădure, în neolitic dintr-o dată este hrană din belșug, nimeni nu mai moare de foame, animalele îi ajută pe oameni la munca câmpului, totul este roz, într-un cuvânt, evoluție!!!

Dar cum s-a întâmplat cu adevărat? Ce a determinat această trecere la domesticirea animalelor, cultivarea plantelor și chiar apariția ceramicii? Cum se face că a avut loc aproape simultan în părți diferite ale lumii? Viața populației neolitice este cu adevărat mai bună și mai ușoară, mai lipsită de probleme? A fost o ‚evoluție’ din toate punctele de vedere? Dovezile arheologice indică că această schimbare nu a fost nici atât de rapidă nici atât de veselă cum am crede, judecând după majoritatea muzeelor românești....

Publicului ar trebui să i se înfățișeze principalele teorii asupra originilor agriculturii: presiunea demografică, schimbarea climei, presiunea socială, etc. Ar trebui să i se dea argumente și să fie încurajat să

adopte una sau alta dintre teorii. Aceasta poate fi făcută, de asemenea, cu ajutorul unor scheme sau diagrame, nu numai prin text, crescându-se atractivitatea expunerii și facilitându-se înțelegerea mesajului. O mai mare preocupare pentru activitățile zilnice ale comunităților i-ar face pe vizitatori să înțeleagă că noi descoperiri aduc noi probleme – cerealele au zahăr și zahărul înseamnă carii: sedentarismul implică aglomerări de oameni, ceea ce facilitează împrăștierea bolilor, etc... E greu să cioplești unelte, dar e și mai complicat să faci ceramică...

Ajutând publicul său să înțeleagă toate acestea, muzeul îl va ajuta să vadă arheologia ca pe o știință a descifrării misterelor, precum și ca o disciplină științifică. El va înțelege că arheologia este mai mult decât căutare de comori sau expunere de obiecte în muzee.

Ajungem astfel la a treia problemă importantă – imaginea pe care arheologii o au despre ei înșiși, despre natura muncii lor, despre legăturile lor cu muzeografia. În mod natural, următoarea întrebare ar fi **cine organizează / ar trebui să organizeze expozițiile arheologice?**

Este ceva obișnuit peste tot în lume ca muzeograful sau curatorii de colecții să participe la săpături arheologice. Din păcate, cazul românesc este unul trist: arheologia nu este o profesie, ci un titlu sau o calificare. Suntem cu toții cercetători, muzeografi, profesori de istorie și în același timp arheologi... Dincolo de serioasele implicații pe care le are pentru arheologie ca știință, există și efecte secundare, unul dintre ele fiind imaginea arheologiei, așa cum transpare ea din muzee.

10. Am ales acest subiect pentru că îmi este cel mai apropiat din punct de vedere arheologic....

Să fii muzeograf nu este nici mai bine, nici mai rău decât să fii arheolog. Este pur și simplu altceva. Muzeograful este ‚interfața‘ între mintea arheologului și percepția publicului. Muzeograful este cel care filtrează materialele, ideile și teoriile și le topește într-un produs finit atrăgător pentru public - expoziția. Acest ‚filtru‘ ajută la prezentarea simplificată a materialului arheologic, dar, în același timp, căutând să creeze niveluri de percepție diferite, să facă prezentarea stimulată și atractivă – iar asta este o artă! Este și o activitate care ocupă foarte mult timp. Este greu pentru muzeograf să țină pasul cu tot ceea ce se întâmplă în lumea arheologică. Deci, arheologul și muzeograful ar trebui să concluzeze la realizarea expozițiilor.

Dacă arheologul este în același timp descoperitorul materialelor și creatorul expoziției, aceasta tinde să fie părtinitoare către o anumită idee sau teorie, prezentată de obicei ca unica sau oricum cea mai bună. Organizarea unei expoziții ar trebui să fie o muncă de echipă în care să se implice directorul muzeului, muzeograful, arheologul, eventual un designer al expoziției, conservatorul¹¹, etc. Aceasta va oferi o perspectivă obiectivă asupra lucrurilor - un aspect deosebit de important. Expozițiile trebuie să fie obiective!

O altă problemă importantă este cea a legăturilor dintre discipline. Tradițional în Europa, și deci și în România, arheologia a fost văzută ca o știință auxiliară a istoriei. Prin urmare, în mod natural, expozițiile de arheologie se organizează în muzee de istorie iar linia de demarcație între cele două discipline este invizibilă. Pare

desigur foarte normală această asociere, dar există și alte discipline care ar putea folosi informația și sprijinul arheologic.

De curând, Muzeul Național de Istorie Naturală ‚Grigore Antipa‘ din București a deschis o expoziție foarte interesantă intitulată ‚*Zoolog printre ruine*‘¹². A fost o încercare reușită de a aduce arheologia în contextul istoriei naturale, recreând viața și habitatul natural din jurul orașului antic grecesc Histria. În afară de înfățișarea în premieră a unor artefacte descoperite la Histria, expoziția vorbea și despre mediul natural de la Marea Neagră, dieta vechilor greci și obiceiurile alimentare la Histria. A încercat pătrunderea în viața cotidiană prin recrearea unei case arhaice tipice. În ajutorul factorului educativ a venit și un catalog bilingv însoțit de un CD. De ce nu pot exista mai multe astfel de prezentări interdisciplinare temporare în locul unui șir nesfârșit de vase restaurate, etichetate Neolitic sau Epoca Bronzului?

Și vorbind tot despre muzee și arheologie, există o mulțime de alte lucruri care pot fi făcute paralel cu expozițiile. Contrar tradiției românești de dinaintea celui de-al doilea război mondial, nu mai există conferințe publice pe subiecte arheologice care ar putea trezi interesul pentru această disciplină. Nu există filme documentare sau cu subiect științific produse la noi. Nici un muzeu nu are programe educative pe teme arheologice¹³ sau programe informative pe Internet¹⁴. Copiii, care ar putea fi ușor atrași către arheologie nu sunt un public țintă al muzeelor, din acest punct de vedere. Creșterea unui public educat nu ar face

11. Michael Belcher, *Exhibitions in Museums*, Leicester University Press, Leicester. 1991. p.78
12. A. Zbucnea, A. Stănescu, „Zoolog printre ruine - o expoziție inedită la Muzeul Național de Istorie Naturală „Grigore Antipa””, *Revista Muzeelor*, 2, 2005, p.45-49.
13 vezi programul dezvoltat de Muzeul Național de Arheologie din Atena la www.culture.gr
14. vezi **Windows to the Past** dezvoltat în 1997 (acum aproape 10 ani!!!) de către Muzeul local din Alexandria, statul Virginia, USA, www.oha.ci.alexandria.va.us/archaeology/
15. A. Zbucnea, op.cit., p.81

decât să ajute, în perspectivă, dezvoltarea muzeelor, printr-o cerere crescândă a nevoii de noi și noi expoziții. Ar contribui astfel și la îmbunătățirea serviciilor muzeelor și al aspectelor financiare¹⁵ la care cu toții suntem sensibili.

Într-un final...

Ca o persoană care nu lucrează într-un muzeu am puțină experiență practică în organizarea expozițiilor, dar nu îmi lipsește cea de organizare a colecțiilor. Consider că practica nu stă în picioare fără un sprijin teoretic.

Chestiuni precum ‚de ce avem nevoie de o anumită expoziție‘, ‚cum ar trebui selectat și expus materialul arheologic‘ (și la fel de important, ‚avem mijloacele financiare să o facem?’), ‚care este publicul țintă‘, ‚care este mesajul pe care vrem să-l transmitem‘, sunt foarte importante și fără a avea răspunsuri precise la ele, răspunsuri pentru care și arheologul trebuie să fie luat în considerație, organizarea unei expoziții coerente și educative nu este posibilă. Nu și-ar atinge scopul și ar fi deci inutilă.